

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ

УДК 331.556.22

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ГРОМАДЯН У ПРИЙМАЮЧОМУ СОЦІУМІ (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКОВА)

© 2015 РИНДЗАК О. Т.

УДК 331.556.22

Риндзак О. Т.

Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених громадян у приймаючому соціумі (на прикладі м. Харкова)

Метою статті є: розвинути окремі теоретичні аспекти дослідження адаптації мігрантів та на основі результатів соціологічного опитування ідентифікувати найгостріші проблеми соціально-економічної адаптації вимушено переміщених осіб у м. Харкові. У статті уточнено сутність понять адаптації та інтеграції мігрантів. Серед розглянутих у роботі моделей адаптації (інтеграція, асиміляція, сегрегація, маргіналізація) найбільш оптимальною як для окремого індивіда, так і всього суспільства визначено модель інтеграції. Результати опитування вимушено переміщених осіб у м. Харкові показали, що найбільш гострою для них є проблема відсутності власного житла. Наступними за рейтингом важливості є відсутність коштів на найнеобхідніші речі, роботи загалом та потрібного одягу. У вирішенні своїх проблем вимушені переселенці здебільшого покладаються на себе та на підтримку родичів. Взагалі дослідження виявило позитивні тенденції у соціокультурній адаптації вимушених мігрантів. Так, майже половина з них відчула суттєві чи часткові позитивні зміни у своєму ставленні до місцевих мешканців. Окрім того, і ставлення харків'ян до себе респонденти оцінили як цілком чи переважно доброзичливе. Попри те більшість опитаних прагнуть повернутись на малу батьківщину. Їхнє рішення і подальші дії залежать від установаження миру і територіальної цілісності України. Результати описаного у статті дослідження слід ураховувати при розв'язанні проблем, пов'язаних із вимушеною внутрішньою міграцією. Розробка науково обґрунтованої програми інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб становить перспективу подальших досліджень з цієї проблематики.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, мігрант, адаптація, інтеграція, приймаючий соціум

Табл.: 2. **Бібл.:** 11.

Риндзак Ольга Тадеївна – кандидат економічних наук, докторант відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону, Інститут регіональних досліджень НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

Email: olichkar@yahoo.com

УДК 331.556.22

UDC 331.556.22

Риндзак О. Т. Социально-экономическая адаптация внутренне перемещенных граждан в принимающем социуме (на примере г. Харькова)

Ryndzak O. T. Socio-Economic Adaptation of Internally Displaced Citizens in the Host Society (on the Example of Kharkiv)

Целью статьи является развитие отдельных теоретических аспектов исследования адаптации мигрантов, а также идентификация самых острых проблем социально-экономической адаптации вынужденно перемещенных лиц в г. Харькове (на основе результатов социологического опроса). В статье уточнены суть понятий адаптации и интеграции мигрантов. Среди рассмотренных в работе моделей адаптации (интеграция, ассимиляция, сегрегация, маргинализация) модель интеграции определена как наиболее оптимальную для отдельного индивида и всего общества. Результаты опроса вынужденно перемещенных лиц в г. Харькове показали, что наиболее острой для них является проблема отсутствия собственного жилья. Следующими по рейтингу важности оказались проблемы отсутствия средств на самые необходимые вещи, работы в целом и нужной одежды. В решении своих проблем вынужденные переселенцы в основном полагаются на себя и на поддержку родственников. В целом, исследование обнаружило положительные тенденции в социокультурной адаптации вынужденных мигрантов. Так, почти половина из них почувствовала существенные или частичные позитивные изменения в своем отношении к местным жителям. Кроме того, и отношение харьковчан к себе респонденты оценили как полностью или в основном доброжелательное. Несмотря на это, большинство опрошенных стремится вернуться на малую родину. Их решение и дальнейшие действия зависят от установления мира и территориальной целостности Украины. Результаты описанного в статье исследования следует учитывать при решении проблем, связанных с вынужденной

The aim of the article is to develop certain theoretical aspects of studying adaptation of migrants, as well as to identify the most pressing problems of socio-economic adaptation of forcedly displaced persons in Kharkov (based on the results of a sociological survey). The paper clarifies the essence of the concepts of adaptation and integration of migrants. Among the considered in the work models of adaptation (integration, assimilation, segregation, marginalization) the model of integration is defined as the most optimal for an individual and the whole society. The results of the survey of forcedly displaced persons in Kharkiv showed that the most acute problem for them is the lack of their own housing. The next in the rating of importance there appeared the problems of lack of: money for the most necessary things, work in general and the necessary clothes. In solving their problems forcedly displaced people mainly rely on themselves and on the support of the relatives. In whole the study found positive trends in socio-cultural adaptation of forced migrants. Thus, almost half of them felt important or partial positive changes in their attitude to local residents. In addition, the attitude of Kharkivites to them was currently estimated by the respondents as completely or mostly friendly. Despite this majority of the respondents are eager to return to their small motherland. Their decision and further actions depend on the establishment of peace and territorial integrity of Ukraine. The results of the study described in the article should be taken into account when solving the problems associated with the forced internal migration. The development of scientifically based program of integration and reintegration of internally displaced persons is the prospect of further research on this issue.

внутренней миграцией. Разработка научно обоснованной программы интеграции и реинтеграции внутренне перемещенных лиц составляет перспективу дальнейших исследований по этой проблематике.

Ключевые слова: внутренне перемещенное лицо, мигрант, адаптация, интеграция, принимающий социум

Табл.: 2. Библ.: 11.

Риндзак Ольга Тадеевна – кандидат экономических наук, докторант отдела социально-гуманитарного развития региона, Институт региональных исследований НАН Украины (ул. Козельницкая, 4, Львов, 79026, Украина)

Email: olichkar@yahoo.com

Key words: internally displaced person, migrant, adaptation, integration, host society

Tabl.: 2. Bibl.: 11.

Ryndzak Olha T. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Social and Humanitarian Development of the Region, Institute of Regional Researches NAS of Ukraine (vul. Kozelynyska, 4, Lviv, 79026, Ukraine)

Email: olichkar@yahoo.com

Постановка проблеми. У 2014 році Україна вперше в історії своєї незалежності зіткнулася з проблемою внутрішньої вимушеної міграції населення з окремих регіонів Донецької і Луганської областей та АР Крим. За даними ООН, станом на червень 2015 року в нашій державі було зареєстровано 1,4 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За цим показником Україна посідає дев'яте місце у світі [1]. Найбільше ВПО розміщено у Луганській (199 тис. осіб), Харківській (180 тис. осіб) та Донецькій (109 тис. осіб) областях. Подолання негативних наслідків вимушеної міграції та використання позитивного потенціалу її суб'єктів вимагає концентрації усіх ресурсів на національному рівні та розробки науково обґрунтованих регіональних заходів і програм. Це викликає необхідність постійного дослідження проблем переселенців, визначення пріоритетних напрямів дій для розв'язання цих проблем, а також пошук дієвих способів сприяння інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-прикладним аспектам питань міграції населення та міграційної політики присвячено праці відомих українських вчених: О. С. Власюка, П. І. Гайдучького, Е. М. Лібанової, Ю. В. Макогона, О. А. Малиновської, С. І. Пирожкова, О. В. Позняка, І. М. Прибиткової, У. Я. Садової та ін. Гострота й актуальність проблеми внутрішньо переміщених осіб зумовили значний інтерес до неї як науковців, так і представників громадських організацій. На сьогоднішній день вже проведено низку прикладних досліджень, конференцій, круглих столів, за результатами яких опубліковано звіти, рекомендації, наукові доповіді тощо [2 – 4]. Проте розробка ефективної системи соціального захисту вимушених переселенців, а також програм щодо їх адаптації, інтеграції і реінтеграції вимагає постійного вивчення найгостріших проблем внутрішніх мігрантів, їх потреб та намірів. Крім того, подальшого дослідження та систематизації потребують загальнотеоретичні підходи щодо адаптаційних стратегій мігрантів у приймаючому соціумі, які можуть стати основою для формування моделей інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Мета цієї статті – розвинути окремі теоретичні аспекти дослідження адаптації мігрантів, а також на основі результатів соціологічного опитування ідентифікувати найгостріші проблеми соціально-економічної адаптації вимушено переміщених осіб в одному з найбільших регіонів їх розміщення – у місті Харкові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здебільшого адаптацію визначають як «складний, багатогранний

процес ознайомлення, звикання і пристосування мігрантів до нових умов життя» [5, с. 56]. Поряд із тим, важливо розуміти, що у приймаючому соціумі теж відбуваються складні процеси пристосування до новоприбулих осіб, їх потреб, інтересів, способу життя. Тобто у широкому значенні цього слова адаптацію можемо розглядати як багатосторонній процес взаємного пристосування, суб'єктами якого виступають мігранти та члени приймаючого соціуму, а також відповідні соціальні інститути.

При аналізі проблем адаптації мігрантів розрізняють її внутрішню (психологічну) та зовнішню (соціокультурну, економічну) форми. Одним з важливих індикаторів зовнішньої адаптованості мігранта може слугувати статус його зайнятості (або ж навіть активні спроби пошуку роботи, здобуття освіти). На наш погляд, про внутрішню адаптованість іммігранта може свідчити його психологічний стан рівноваги, відчуття задоволеності новим середовищем перебування та життям в цілому. Сам процес адаптації може відбуватись по-різному і приводити до будь-якого результату. Все залежить як від індивідуальних особистісних характеристик мігранта, так і від того, яку модель державної політики щодо інтеграції іммігрантів реалізує те чи інше суспільство.

При вивченні різних підходів і моделей інтеграції мігрантів доцільно розглянути стратегії акультурації іммігрантів відомого канадського психолога Джона Беррі. У класичному розумінні, акультурація – це зміни в культурних зразках поведінки особи чи групи після прямого контакту між індивідами чи групами різних культур [6, с. 7]. Оскільки адаптація, окрім культурної сфери, включає ще й соціально-економічні, побутові, трудові та інші аспекти життєдіяльності людини, то це поняття по праву можна вважати ширшим за акультурацію. Однак класифікація Дж. Беррі має велике науково-методологічне значення, тому може застосовуватись і при аналізі адаптаційних стратегій іммігрантів чи внутрішньо переміщених осіб. Виходячи з того, що іммігранти вільні у виборі способу взаємодії з приймаючим суспільством, вчений виділяє такі основні стратегії акультурації: інтеграція, асиміляція, сегрегація, маргіналізація [6, с. 9 – 10]. При цьому, значущість рівня взаємодії мігранта з приймаючим соціумом виступає основним критерієм типізації (табл. 1).

Так, асиміляція має місце, коли представники національних меншин не прагнуть зберегти власну культуру, натомість прагнуть активно взаємодіяти з культурою більшості, повністю розчиняючись у ній. Повністю протилежною цій стратегії є сегрегація, при якій індивід відокрем-

люється від суспільства, уникаючи контактів з місцевими мешканцями і зберігаючи свою власну культуру. Сегрегація виникає у випадку примусової ізоляції представників національних меншин від суспільної більшості. Модель маргіналізації передбачає, що іммігрант не прагне зберегти власну культуру, водночас і не намагається налагодити взаємодію з місцевим населенням.

Таблиця 1*

Моделі адаптації іммігрантів до приймаючого суспільства

Моделі	Важливість, цінність	
	Підтримання зв'язків, відносин із суспільством	Збереження власної ідентичності
Інтеграція	+	+
Асиміляція	+	-
Сепарація / Сегрегація	-	+
Маргіналізація	-	-

Складено автором на основі класифікації Дж. Беррі [6, с. 9 – 10] та опубліковано у [7, с. 377].

Найбільш бажаною і успішною для культурного розвитку як суспільства, так і мігранта є модель інтеграції. Вона не може насаджуватись чи бути примусовою, а лише вільно обраною стратегією поведінки іммігранта, й успішно реалізується, якщо приймаючий соціум є відкритим для цього і має орієнтацію на мультикультуралізм. Дана стратегія передбачає взаємоприйняття, компроміс і взаємоприспособлення меншої мігрантської групи та місцевого населення, що становить суспільну більшість. Зберігаючи свою ідентичність і культуру, новоприбулі особи повинні прийняти базові цінності домінуючої більшості, котра, у свою чергу, мусить адаптувати основні соціальні інститути до потреб усіх груп, які живуть разом у мультикультурному суспільстві.

Крім названих вище стратегій, варто також розглянути модель транзиту, яку, серед інших шести, виділяють українські соціологи [8, с. 191 – 192]. Вона характеризується низьким рівнем інтегрованості мігранта, орієнтованого на тимчасове перебування у приймаючому суспільстві з метою покращення свого матеріального становища за рахунок власної трудової діяльності.

На сьогоднішній день прийнятим у Європейському Союзі є визначення інтеграції як динамічного двостороннього процесу взаємного пристосування іммігрантів та громадян країн-членів [9, с. 11]. Поряд із тим, за останні роки у державній політиці розвинутих країн з'явилось думальне розуміння інтеграції етнічних меншин: як мета і як процес [10, с. 39]. Тобто, з одного боку, інтеграція є ідеальною метою державної політики, що проявляється у забезпеченні рівних можливостей для всіх членів суспільства, належної якості їх життя тощо. З іншого боку – це процес, який повинен проводитися владними структурами на всіх рівнях шляхом вироблення і реалізації відповідних заходів. Загалом, спільним для більшості сучасних високорозвинутих країн є розуміння відповідальності й обов'язку

приймаючої країни перед іммігрантами, оскільки вона повинна забезпечити їм можливість участі в усіх сферах суспільного життя (економічній, соціальній, громадянській та ін.). Водночас, іммігранти повинні поважати фундаментальні норми і цінності приймаючого суспільства та брати активну участь у процесі інтеграції.

Оскільки між жителями окремих регіонів однієї країни немає таких відмінностей у мові і культурі, як між мешканцями різних, навіть близьких, сусідніх країн, то можна припустити, що процеси адаптації внутрішньо переміщених осіб мали б відбуватись простіше, зокрема у соціокультурній сфері. Враховуючи те, що ВПО здебільшого здійснювали вимушений, а часто й раптовий, непередбачений виїзд із небезпечних регіонів, то, мабуть, проблеми матеріального характеру постають для них особливо гостро.

Ці та інші гіпотези перевіримо за допомогою результатів соціологічного обстеження внутрішньо переміщених осіб, які звертались по допомогу до благодійної організації «Карітас» у місті Харкові (січень – лютий 2015 р.). Реципієнтами допомоги у цій організації є спеціальні групи населення – перестарілі особи, неповносправні громадяни, або їх опікуни, багатодітні сім'ї тощо. У зв'язку з цим опитування є репрезентативним лише для окремих найбільш вразливих груп переселенців. Однак, оскільки саме такі верстви населення найбільше потребують уваги і захисту як з боку держави, різноманітних інституцій, так і з боку місцевих мешканців, то таке опитування має свою науково-практичну цінність.

В опитуванні взяло участь 106 вимушених переселенців, серед яких переважають жінки (65 % респондентів) в активному працездатному віці (до 45 років). Водночас, є й значна частка осіб, старших 50 років, які становлять четверту частину учасників дослідження.

Більша частина опитаних (60 %) є уродженцями Донецької, третина – Луганської областей. Лише 2,2 % провели своє дитинство чи більшу частину свого життя в АР Крим, ще 4 % – в інших областях України (по 1 % з Полтавської, Тернопільської, Харківської та Херсонської областей). Більшість респондентів (81 %) виявилась вихідцями з обласних центрів чи міст районного значення. 77 % опитаних залишили місце свого постійного проживання у 2014 р., ще 22 % – у 2015 р. і лише 2 % – до 2014 р.

Більше половини внутрішньо переміщених осіб пов'язані сімейними зв'язками. Так, половина респондентів перебувають у зареєстрованому шлюбі, ще 6 % – у цивільному. Десяту частину складають особи, котрі залишились самотніми внаслідок смерті свого партнера, ще 12 % – через розлучення. Частка неодружених осіб становить 20 %, серед яких – здебільшого молодь до 30 років. Більшість вимушених переселенців мають дітей і покинули зону конфлікту разом з ними (63 %), 13 % виїхало без дітей, ще 9,4 % мають дітей, які проживають окремо і відповідно самостійно приймають рішення щодо переїзду. Лише 12 % респондентів (здебільшого неодружена молодь) не мають дітей.

Як правило, люди покидають небезпечні території разом із найближчими членами своєї сім'ї, родини. Так, більша частина опитаних переїхала до Харкова разом з одним (26 %) чи двома (28 %) членами родини. Частки осіб, які покинули зону АТО разом із трьома і чотирма членами родини приблизно однакові – 12 % і 11 %. Детальніша кон-

Таблиця 2*

Матеріальне становище внутрішньо переміщених осіб за їх власними оцінками, % опитаних

Варіанти відповіді	До переїзду	Після переїзду
Бідний	6,6	39,6
Небагатий	35,8	45,3
Середній	51,9	15,1
Заможний	5,7	0
Дуже багатий	0	0
Усього	100	100

Складено автором за результатами соціологічного опитування.

кретизація членів родини, котрі приїхали разом з учасниками опитування, показала, що більшість з них – це діти, здебільшого віком до 12 років. Частки осіб, які приїхали з дружиною / чоловіком і одним зі своїх батьків приблизно становлять по 40 %. Особи, які переїхали разом із братом / сестрою чи з дідусем / бабусяю складають близько 5 % респондентів. Лише 13 % опитаних переїхали самі.

Результати дослідження виявили високий освітній рівень вимушених переселенців. Зокрема, трохи більше, ніж половина респондентів, мають повну чи базову вищу освіту, кожен п'ятий – професійно-технічну. Частка осіб із середньою освітою становить менше однієї п'ятої (18 %) усіх учасників опитування.

Можна припустити, що особи з високим рівнем освіти володіли і відповідним професійним статусом до того, як покинули місце постійного проживання. Результати дослідження показали, що кожен десятий респондент займав керівну посаду на рівні установи чи підрозділу підприємства. Майже третину опитаних складають професіонали і фахівці, 15 % – кваліфіковані робітники та представники найпростіших професій. Частка пенсіонерів становить 14 %, а осіб, що перебували у відпустці по догляду за дитиною чи інвалідом, – близько 10 %.

З вимушеною зміною місця проживання часто змінюється і статус зайнятості особи. Так, на момент опитування лише 20 % респондентів були забезпечені працею, у пошуках роботи перебувало 29 %. Частка осіб, які доглядали дитину чи неповносправного члена сім'ї, становила 22 %, тих, котрі не шукали роботи через пенсійний вік / інвалідність – 19 %, навчались – 8 %. 42 % серед зайнятих осіб працюють не за фахом, 52 % – за фахом, але з нижчим доходом і лише 6 % знайшли роботу за фахом і з вищим доходом, ніж був до переселення.

Щодо вирішення проблеми власного працевлаштування, то третина респондентів готові й надалі продовжувати пошуки роботи за спеціальністю в Україні, близько 40 % висловили готовність до зміни спеціальності, виду діяльності або проходження курсу спеціальної професійної підготовки чи перепідготовки; ще 9 % опитаних хотіли б відкрити власну справу. Загалом, результати дослідження виявили незначний рівень потенційної територіальної мобільності його учасників. Так, частки осіб, які їздили б за кордон на тимчасові заробітки, чи виїхали б туди на тривалий час, становлять по 7 %. Готовність виїхати за кордон на постійне місце проживання висловило лише 3% учасників опитування.

Матеріальне становище ВПО після їх переїзду до Харкова суттєво погіршилось (табл. 2). Так, якщо до категорії бідних до переселення себе відносило всього 7 % респондентів, то після нього – вже 40 %. Частка осіб, які зарахували себе до небагатих, зростає з 36 % (до переїзду) до 45 % (після переїзду). Натомість, суттєво знизилась частка осіб, які належать до середньої групи населення (за показником матеріального стану): з 52 % до 15 %.

Для кожного п'ятого з опитаних соціальна допомога є основним джерелом доходів, ще для 19 % респондентів вона складає більше 50 % доходів. Ще не отримувало допомоги 17 % опитаних. При цьому, три чверті ВПО мають на своєму повному чи частковому утриманні неповнолітніх дітей або дорослих осіб.

Загалом, результати соціологічного обстеження засвідчили, що вимушені переселенці перебувають у вкрай скрутному матеріальному становищі. Так, тільки половина з них вистачає доходу для придбання продуктів харчування. Частки осіб, котрим достатньо доходу для оплати житла та медичного обслуговування, є однаковими і становлять всього по 23 % опитаних. Лише 12 % респондентів спроможні придбати собі одяг та взуття.

Найбільш гострою проблемою вимушено переміщених осіб є відсутність власного житла. На неї вказало 84 % опитаних. Наступними по рейтингу важливості (за частотою вибору) є: відсутність коштів на найнеобхідніші речі (38 %), відсутність роботи загалом (30 %) та відсутність потрібного одягу (29 %).

Дослідження показало, що у вирішенні матеріальних проблем вимушено переміщені особи покладаються здебільшого лише на себе (47 %) та на підтримку родичів (29 %). Частки осіб, котрі розраховують на фінансову підтримку держави і волонтерів, майже однакові і становлять третину опитаних кожної групи. На підтримку недержавних організацій покладається 20% респондентів, а на використання попередніх заощаджень – 16 %.

Щодо житлових умов, то майже половина респондентів мешкали у приватній квартирі до того, як змушені були переїхати у зв'язку з воєнними діями на сході країни, 27 % – у приватному будинку. Частки осіб, котрі проживали в орендованому житлі та державній квартирі, приблизно однакові і становлять по 10 % від усіх учасників опитування. Не мали постійного помешкання всього 2 % респондентів.

Після вимушеного переїзду до Харкова ситуація з житлом учасників дослідження суттєво погіршилась. Так, нікому з них не вдалось придбати власного житла. Половина респондентів проживає в тимчасово орендованому помешканні, 23 % – у родичів та знайомих. Частка осіб, котрі мешкають у соціальному житлі, становить 12 %, ще 9 % скористались можливістю проживання у харків'ян, які погодились на безоплатне надання житла переселенцям.

Респондентам пропонувалось також визначити найбільш прийнятний для себе варіант проживання. Опитування виявило, що таким варіантом є проживання і праця в місті. На нього вказало 73 % респондентів. Водночас,

лише 14 % хотіли б жити і працювати в селі. Частки осіб, для яких прийнятним є варіант маятникової міграції (жити в місті і працювати в селі, і навпаки) є однаковими і становлять лише по 4 % опитаних.

Серед проблем нематеріального характеру найбільше переселенців турбує відсутність миру в Україні (75 % опитаних) та неможливість бути разом із сім'єю (45 %). Ще для 14 % респондентів актуальною є проблема несприйняття іншого політичного майбутнього України. Решта запропонованих варіантів отримали порівняно незначну кількість вибору. Лише 5 % респондентів зауважили, що не мають таких проблем. Крім того, серед іншого деякі учасники опитування вказували проблему неможливості повернення додому, а також недовірилого ставлення до них з боку місцевих працедавців чи орендодавців.

Як свідчать результати соціологічного опитування, вимушені переселенці у Харкові підтримують найбільш тісні зв'язки із благодійними організаціями та волонтерськими групами, на що вказало відповідно 61 % та 43 % респондентів. Ще 27 % відповіли, що мають такі зв'язки із соціальними службами, 12 % – із групами вимушених переселенців, 9 % – церковними громадами. Лише 6 % опитаних зазначили, що контактують з органами місцевої влади.

Майже у половини учасників опитування (45 %) відбулися суттєві чи часткові позитивні зміни у ставленні до місцевих мешканців. Ще у третини переселенців думка про них не змінилась і залишилась позитивною. Тобто, в цілому, можна констатувати позитивну налаштованість більшої частини ВПО (78 %) до харків'ян. Поряд із тим, 17 % зауважили, що їх думка про місцеве населення змінилась певною мірою у негативному напрямку. Лише для 3 % вона суттєво погіршилась і ще для 3 % – не змінилась і залишилась негативною.

Загалом, дослідження показало, що ставлення харків'ян до вимушено переміщених осіб повністю чи здебільшого позитивне, доброзичливе. Таку оцінку дало 54 % респондентів. Третина опитаних оцінили ставлення місцевих жителів до себе та до інших осіб, котрі змушені були покинути свої домівки і переїхати до Харкова, як нейтральне. Лише 13 % вважають, що до них здебільшого негативне відношення. Позитивним видається той факт, що жоден з учасників опитування не оцінив ставлення місцевого населення до себе як повністю негативне.

Щодо планів на майбутнє, то 41 % респондентів відповіли, що будуть прагнути повернутися на малу батьківщину. Не визначилося 28 % опитаних, а 20 % хочуть залишитися у цьому регіоні. Майже кожен десятий з вимушених переселенців має намір виїхати за кордон. Серед іншого учасники дослідження дописували, що повернуться до своїх домівок при умові повернення відповідних територій до складу України.

Рішення щодо майбутнього місця проживання більшості учасників дослідження залежить від встановлення миру в Україні. На цей варіант відповіді вказало 84 % респондентів. Частки осіб, рішення яких залежить від наявності житла у вимушено покинутому ними регіоні та від його наявності у регіоні їх теперішнього перебування, є майже однаковими і становлять відповідно 12 % і 11 %. Майже так само розподілились відповіді і щодо можливос-

ті працевлаштування на новому місці та на малій батьківщині у співвідношенні відповідно 12 % і 10 %. Решта варіантів набрали відносно незначну кількість вибору. Серед іншого, респонденти вказували на важливість відновлення української влади на їх малій батьківщині, що уможливить їх повернення.

Висновки. Отже, адаптація є складним, багатограним кількостатним процесом пристосування мігрантів до нового соціокультурного середовища та приймаючого соціуму до новоприбулих осіб, їх соціально-економічних, культурних потреб тощо. Таким чином, суб'єктами адаптації виступають, з одного боку, іммігранти чи внутрішньо переміщені особи, а з іншого – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, різноманітні соціальні інститути, а також місцеві мешканці та представники інших груп і національних меншин. Серед перелічених у роботі стратегій адаптації найбільш оптимальною як для окремого індивіда, так і всього суспільства є модель інтеграції, коли можна певною мірою зберегти власну національну ідентичність, культуру і при цьому бути невід'ємним і корисним суб'єктом великого соціуму. Реалізація такої моделі адаптації можлива лише при умові, що середовище приймаючого соціуму є відкритим і сприятливим для цього, а також добровільного вибору самого адаптанта.

На основні результатів соціологічного дослідження виділено три найгостріші проблеми вимушених переселенців у місті Харкові, що ставлять першочергові завдання перед державними та регіональними органами влади: забезпечення переселенців житлом, речами першої необхідності та сприяння у працевлаштуванні. Хоча між місцевим населенням та вимушеними іммігрантами не виявлено соціокультурних, світоглядних суперечностей, більшість з них обрали для себе модель транзиту. Тобто ВПО сприймають своє перебування у приймаючому регіоні як тимчасове, як очікування можливості повернутися на малу батьківщину. Це слід враховувати при формуванні системи соціального захисту вимушених переселенців та вирішенні їх ключових проблем. Проведення соціологічного опитування внутрішньо переміщених осіб в інших регіонах та здійснення між-регіональних порівнянь його результатів становить перспективу подальших досліджень з даної проблематики.

Насамкінець, важливо зауважити, що ключовою умовою повернення вимушених внутрішніх мігрантів до своїх домівок та вирішення їх найгостріших проблем є встановлення миру і територіальної цілісності України. Для досягнення цієї надважливої цілі держава повинна виконувати свої основні функції, а українські громадяни згуртуватись воєдино у самовідданій праці, взаємопідтримці та протидії зовнішнім загрозам. На сьогоднішній день надзвичайно важливо, щоб усі у своїх щоденних вчинках і праці керувались сентенцією, яку ще у XVIII ст. висловив відомий українських філософ-просвітитель Яків Козельський: «Добробут усього народу полягає у тому, що кожен із його членів тратить малу частину своїх задовольень, щоб придбати замість того незрівнянно більшу...якщо кожен із них відступить одне яке-небудь із своїх бажань суспільству, то через те вони майже всі у всіх бажаннях будуть задоволеними і тому добробутними» [11, с. 144 – 145].

ЛІТЕРАТУРА

1. ООН: кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні досягла 1 млн 382 тис. осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/news/oon-chislo-vnutrenne-peremeshchennyh-lits-1436828477.html>
2. Інтеграція мігрантів у приймаючий соціум: соціокультурологічні аспекти модернізаційного розвитку регіону / [редкол. : д. е. н., проф. Садова У. Я., к. е. н. Андрусин Н. І., к. е. н. Риндзак О. Т., к. е. н. Бідак В. Я.] ; НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього». – Львів, 2015. – 48 с.
3. Звіт за результатами дослідження «Проблеми адаптації та працевлаштування ВПО на Луганщині» / Інститут розвитку та соціальних ініціатив [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irf.ua/content/files/zvit_monitoring.pdf
4. Индекс комфортности переселенца : Социологическое исследование / Общественная инициатива «Восстановление Донбасса» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://restoring-donbass.com/nashi-proekty/indeks-komfortnosti-pereselentsa/21034-sotsiologicheskoe-issledovanie-indeks-komfortnosti-pereselentsa/>
5. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція : навчальний посібник / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 312 с.
6. Berry J. W. Immigration, Acculturation, and Adaptation / John W. Berry // *Applied Psychology: an International Review*. – 1997. – № 46 (1). – С. 5 – 34.
7. Ryndzak O. T. Adaptation of Migrants to Host Societies: Theoretical Aspects / O. T. Ryndzak // *Wirtschaft und Management: Probleme der Wissenschaft und Praxis: Sammelwerk der Wissenschaftlichen Artikel*. Vol. 1. – Verlag SWG imex GmbH, Nurnberg, Deutschland, 2014. – S. 375 – 379.
8. Іванкова-Стецюк О. Основні риси української трудової міграції / О. Іванкова-Стецюк, Р. Кісь // *Трудова міграція як інструмент інтернаціоналізації : зб. матеріалів комплексного дослідження трудової міграції та ринків праці (Іспанія, Італія, Молдова, Україна, Російська Федерація)*. – Львів : Друкарська куншти, 2010. – С. 173 – 216.
9. Дослідження з питань інтеграції, злочинів на ґрунті ненависті та дискримінації різних категорій мігрантів. – К. : Представництво МОМ в Україні, 2014. – 101 с.
10. Rugkasa M. Likhetens Dilemma. Om Sivilisering og Integrasjon i den Velferdsambisi?se Norske Stat / M. Rugkasa. – Oslo : Gyldendal Akademisk, 2012. – 210 p.
11. Злупко С. М. Економічна думка України : навчальний посібник / С. М. Злупко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 496 с.

REFERENCES

- Berry, J. W. "Immigration, Acculturation, and Adaptation" *Applied Psychology: an International Review*, no. 46 (1) (1997): 5-34.
- Doslidzhennia z pytan intehratsii, zlochyniv na grunti nenavysti ta dyskryminatsii riznykh katehorii mihrantiv [Study on Integration of hate crimes and discrimination of various categories of migrants]. Kyiv: Predstavnytstvo MOM v Ukraini, 2014.
- "Indeks komfortnosti pereselentsa : Sotsiologicheskoe issledovanie" [Index comfort migrant: A Case Study]. <http://restoring-donbass.com/nashi-proekty/indeks-komfortnosti-pereselentsa/21034-sotsiologicheskoe-issledovanie-indeks-komfortnosti-pereselentsa/>
- Ivankova-Stetsiuk, O., and Kis, R. "Osnovni rysy ukrainiskoi trudovoi mihratsii" [The main features of Ukrainian labor migration]. *Trudova mihratsiia iak instrument internatsionalizatsii* (2010): 173-216.
- Intehratsiia mihrantiv u pryimaiuchyi sotsium: sotsiokulturno-olohichni aspekty modernizatsiinoho rozvytku rehionu [The integration of migrants in the host society: socio-cultural aspects of the modernization of the region]. Lviv, 2015.
- "OON: kilkist vnutrishnyo peremishchennykh osib v Ukraini dosiahla 1 mln 382 tys. osib" [UN: number of internally displaced persons in Ukraine has reached 1 million 382 thousand of people]. <http://www.rbc.ua/ukr/news/oon-chislo-vnutrenne-peremeshchennyh-lits-1436828477.html>
- Puryhina, O. H., and Sardak, S. E. *Mizhnarodna mihratsiia* [International migration]. Kyiv: Akademiia, 2007.
- Ryndzak, O. T. "Adaptation of Migrants to Host Societies: Theoretical Aspects" *Wirtschaft und Management: Probleme der Wissenschaft und Praxis: Sammelwerk der Wissenschaftlichen Artikel* vol. 1 (2014): 375-379.
- Rugkasa, M. *Likhetens Dilemma. Om Sivilisering og Integrasjon i den Velferdsambisi?se Norske Stat*: Gyldendal Akademisk, 2012.
- "Zvit za rezultatamy doslidzhennia «Problemy adaptatsii ta pratsevlashtuvannia VPO na Luhanshchyni»" [Research report «The problems of adaptation and employment of IDPs in the Luhansk region»]. http://www.irf.ua/content/files/zvit_monitoring.pdf
- Zlupko, S. M. *Ekonomichna dumka Ukrainy* [Economic thought Ukraine]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2000.